

Arborisico's in de branche

Podiumkunsten

Hoofddorp, TNO Arbeid, Kennis en Documentatie Centrum
april 2002
Peter Willemsen

Zoekprofiel

Nationaal:

TNO Arbeid catalogus en de catalogus van het Ministerie van SZW

Eerst wordt de classificatiecode genoemd en daarachter tussen haakjes de omschrijving.

SBI code = 923

UDC code = 792 (uitvoerende kunst theater toneel)

UDC code = 78* (muziek)

UDC code = 78-051 (musici)

UDC code = 323.329 (kunstenaars, artiesten)

UDC code = 331.82 + 331.821 (arbeidsomstandigheden + ongezonde en gevaarlijke arbeidsomstandigheden)

UDC code = 613.62 (beroepsziekten)

UDC code = 331-057.16 (werknemers/personeel)

UDC code = 614.8-02 (bedrijfsongevallen/arbeidsongevallen)

UDC code = 614.8 (arbeidsveiligheid)

Picarta en internet gezocht op de trefwoorden en op combinaties van onderstaande woorden
Toneelspeler(s), artiesten, musici, orkest(en), kunstenaar(s), theater, toneel, podiumkunsten.

Arbeidsomstandigheden/werksomstandigheden

Beroepsziekten

Werknemer(s)/medewerker(s)

Personeel

Ongelukken/ongevallen

Arbeidsveiligheid

Internationaal:

Internationaal gezocht in Medline en de OSH databestanden. De OSH bestanden bestaan o.a. uit de database van de ILO, Niosh en de HSE.

Engelstalige trefwoorden:

Theatres, artists, musician, performing art, player, dancers, performing art, performer, orchestra, worker(s), employee(s), occupational health, occupational safety, working condition(s), hazard(s), accident(s)

Inleiding

De branche Podiumkunsten is er een met zeer diverse beroepen. Naast de uitvoerende artiesten, die onderling al grote verschillen vertonen in arbeidsomstandigheden, zijn er technici, organisatoren en administratief personeel.

Er is sprake van veel onbekendheid met arbonormen en nog onvoldoende arbobewustzijn. Er heerst een ‘aanpakcultuur’ en een sfeer van ‘niet zeuren’.

Ten aanzien van arbomaatregelen wordt aangegeven, dat naast het gebrek aan financiële middelen, de artistieke eisen als één van de belangrijkste belemmeringen bij het doorvoeren van maatregelen die arborisico’s verkleinen, worden gezien.

In de besluitvormingsprocessen over de toekenning van subsidies zijn artistieke criteria bepalend en daardoor is het gewicht van de factoren arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden gering.

Fysieke belasting en werkdruk zijn de grootste arborisico’s in deze branche.

Het eerste risico, de fysieke belasting, treft vooral dansers, bepaalde groepen musici en toneelassistenten, technici en belichters.

Het tweede, werkdruk en werktijden, betreft vooral de deadlines waarmee artiesten en technici te maken hebben vlak voor een voorstelling of een reeks voorstellingen.

Bovendien wordt er vaak in de avond en nacht gewerkt en in lange werkdagen.

1 Arbozorg en arbeidsorganisatie

Risicogroepen en effecten:

Er is sprake van veel onbekendheid met arbonormen en nog onvoldoende arbobewustzijn. Er heerst een “aanpakcultuur” en een sfeer van “niet zeuren”.

Er bestaat geen goed beeld van de rol die de Arbodienst heeft. In het algemeen wordt kritisch gesproken over het vermeende gebrek aan specifieke deelsectordeskundigheid bij de Arbodienst, een deskundigheid die in de ogen van werknemers in de branche wel nodig is om effectief arbobeleid vorm te kunnen geven. De indruk bestaat, dat er veel minimumcontracten met de Arbodienst zijn afgesloten.

Ook worden zaken als gebrek aan arbobewustzijn, en regels en normen die geen rekening houden met de specifieke kenmerken van de deelsectoren, als belemmering gezien bij effectief arbobeleid.

Met name leidinggevenden van middelgrote en kleinere instellingen hebben vaak moeite de factor arbeidsvoorwaarden bij het totstand brengen van producties overeind te houden. Gebrek aan professioneel management en de allesoverheersende ‘drive’ om artistiek een zo hoogwaardig mogelijk product neer te zetten werken dit in de hand.

Ten aanzien van arbomaatregelen wordt aangegeven, dat naast het gebrek aan financiële middelen, de artistieke eisen als één van de belangrijkste belemmeringen bij het doorvoeren van maatregelen die arborisico’s verkleinen, worden gezien.

In de besluitvormingsprocessen over de toekenning van subsidies zijn artistieke criteria bepalend en daardoor is het gewicht van de factor arbeidsvoorwaarden gering.

Volgens de Arbeidsinspectie beschikt 80% van de werkgevers in de podiumkunsten over een goedgekeurde RI&E.

Meerdere werkgevers op de werkvloer is in de podiumkunsten eerder regel dan uitzondering. De Arbowet verplicht samenwerkende werkgevers om goede arbo-afspraken te maken. In de podiumkunsten is het al jaren een actueel probleem.

In theorie is de zaak helder. Zodra een gezelschap met een voorstelling een theater binnenkomt, is het theater verantwoordelijk voor veiligheid en gezondheid, of het gezelschap nu uit Amsterdam, Oost-Europa of China komt, ongeacht of het budget voor de voorstelling eigenlijk te krap was voor goede arbeidsomstandigheden, en ongeacht of er vooraf informatie-uitwisseling heeft plaatsgevonden. In algemene zin is er dus duidelijkheid. Maar in de praktijk is de onduidelijkheid groot.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
De arbeidsomstandigheden verschillen per voorstelling.	Per voorstelling of productie een Risico-inventarisatie en –evaluatie (RI&E) maken. Maak daarbij eventueel gebruik van ‘good practices’ van andere theatergezelschappen.
Arbeidsomstandighedenbeleid is ondergeschikt aan de artistieke eisen.	<ul style="list-style-type: none"> • Bevordering arbobewustzijn. • Strengere handhaving van regels. • Meer aandacht voor de implementatie van regels, normen en richtlijnen.
Onduidelijkheid ten aanzien van de verantwoordelijkheid als er meerdere werkgevers zijn.	<ul style="list-style-type: none"> • Betere communicatie tussen gezelschappen en theaters over planning en organisatie. • De productie-RI&E moet een belangrijke rol gaan spelen in de informatie-uitwisseling en de naleving van de Arboregelgeving. • Een gecertificeerd kwaliteitssysteem en branchebrede normen. • Bij de subsidieverlening moet door de subsidieverlener meer rekening worden gehouden met de extra kosten die arboregels met zich meebrengen.

2 Inrichting arbeidsplaatsen

(o.a. vluchtwegen, kleedruimtes en bouwkundige voorzieningen)

Risicogroepen en effecten:

Brandveiligheid is vooral een probleem in **oude theatergebouwen en gebouwen die niet als theater zijn ontworpen.**

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
Brand- en nooduitgangen en –routes zijn soms ontoereikend of zijn geblokkeerd door opgeslagen materiaal.	<ul style="list-style-type: none"> • Vrijhouden van vluchtroutes. • Nooduitgangen bij kleedkamers en opslagruimtes.
Tijdens voorstellingen werken met brandbare materialen.	<ul style="list-style-type: none"> • Letten op de nabijheid van hete lampen, elektrische apparatuur en open vuur (zoals bij laswerkzaamheden). • Gebruik maken van producten met brandvertragend materiaal.

3 Gevaarlijke stoffen

Risicogroepen en effecten:

Bij **uitvoerenden van theaterproducties** wordt vaak gebruik gemaakt van make-up en grime. Hierin bevinden zich soms voor de huid gevoelige en/of irritante stoffen. Dit kan huidziekten veroorzaken, en ook irritatie van de luchtwegen of astma. Verder kan er vergiftiging door huidopname van giftige stoffen, en als laatste ‘acne cosmetica’ optreden.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
Make-up en grime.	Oordeelkundig gebruik en rekening houden met de huidgevoeligheid van uitvoerenden.
Gebruik gezondheidsgevaarlijke of brandgevaarlijke stoffen in theaterkostuums.	-
Verf en oplosmiddelen bij de opbouw van decors.	Gebruik van watergedragen verven.

4 Biologische agentia

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

5 Fysieke belasting

Risicogroepen en effecten:

Bij **balletdansers** is er tijdens repetities en uitvoeringen groot gevaar voor blessures en ongevallen. Dansers zijn tegelijkertijd artiest en atleet. Meer dan 80 % van de balletblessures betreffen de lage rug en de voeten. In het klassiek ballet is vooral de voet, met name de enkel het probleem en in het moderne ballet zijn het vooral knieproblemen. De fysieke belasting van het beroep brengt dat met zich mee. Daarnaast wordt er in theaters in toenemende mate gebruik gemaakt van zogenaamde hellende Bühnes en podia. Dit brengt voor de uitvoeren extra risico's met zich mee. **Dansers** hebben vooral te maken met de gevolgen van osteoartritis van de gewrichten, tendinitis van de spieren en hielproblemen.

Bij **instrumentalisten, vooral bij strijkers, pianisten en houtblazers**, ontstaat overbelasting van het bewegingsstelsel na extreem veel oefenen en na uitvoeringen. Over het algemeen is er sprake van klachten aan nek en rug, schouder, spieren, ellebogen, polsen, handen en vingers. Veel voorkomend zijn het Carpaal Tunnel Syndroom, RSI en kromme vingers. Blazers krijgen nogal eens problemen met het gebit en de kaak.

Zangers moeten vaak langdurig staan. Dit kan tot rugklachten leiden.

In de voorbereiding en tijdens de uitvoering van theaterproducties moet er door **toneel-assistenten, belichters en technici** veel fysieke arbeid verricht worden bij de opbouw van decors en sets. Ook tijdens en na de voorstellingen moet er veel vervoerd en gedragen worden. Over het algemeen staan **reizende gezelschappen** meer bloot aan fysieke belasting, vanwege niet-voorzien omstandigheden in het ontvangende theater. Vaak is bijvoorbeeld de toegang van het laadbord naar het podium problematisch.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
Overbelasting en repeterende bewegingen bij dansers.	Preventie in de vorm van tape of brace is meestal niet mogelijk, omdat dit de beweging belemmert. Na een blessure dient er vooral voldoende rust te worden gehouden om een nieuwe blessure te voorkomen. Het herstel dient volledig te zijn. De kracht, het uithoudingsvermogen en de souplesse moeten weer normaal zijn om terug te keren in het werk. Aan de andere kant dienen periodes van inactiviteit en immobiliteit zo kort mogelijk te zijn. Periodiek Geneeskundig Onderzoek en begeleiding door fysiotherapeuten, masseurs en mensendiecktherapeuten wordt steeds vaker door de werkgevers aangeboden.
Overbelasting van het bewegingsstelsel bij musici.	<ul style="list-style-type: none"> • Ontspanningsoefeningen vooraf. • Betere ergonomie door aanpassing van het instrument en verbetering van de houding. • Goed plannen van repetitie- en oefentijd, zodat deze tijd geleidelijk wordt opgevoerd. • Warming-up en cooling-down. • Beperken van oefensessies tot 40 à 50 minuten. • Tussendoor rustperiodes en rekoefeningen inbouwen. • Vermijden van statische spierbelasting. • Goed beheersen van de speeltechniek. • Periodiek Geneeskundig Onderzoek en begeleiding door fysiotherapeuten, masseurs en mensendiecktherapeuten.
Slechte stoelen voor musici bij repetities en uitvoeringen.	Meer aandacht voor een goede zitgelegenheid.
Laden en lossen van grote decorstukken.	Betere bekendheid met de Arbonormen. Via de arbodienst worden voor technici til- en duw cursussen georganiseerd. De instructies worden echter snel vergeten als er tijdsdruk is. Daarom moet er meer voorlichting komen

6 Fysische factoren

(o.a. geluid, trillingen, straling, klimaat, verlichting en uitzicht)

Risicogroepen en effecten:

Een groot risico voor **zangers en koorleden** is vanzelfsprekend de stem. Voor deze groep geldt met name het binnenklimaat als risicofactor. Te droge of te vochtige ruimten, tocht of een verkoudheid, leidt relatief snel tot ziekteverzuim.

Bij **orkestleden en popmuzikanten** is er het gevaar van lawaaidoofheid door overmatige geluidsbelasting. Bij een onderzoek naar geluidsbelasting onder orkestleden bleek dat 48 % meer gehoorafwijkingen had dan op grond van leeftijd en geslacht verwacht mag worden. Bijna driekwart heeft een merkbare en ernstige achteruitgang van de spraakverstaanbaarheid. De gehoorbelasting is over het algemeen afhankelijk van de plaats in het orkest en de akoestiek van de zaal.

Musici staan echter erg kritisch tegenover voorgestelde maatregelen

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
Overbelasting van en klimaatproblemen voor de stembanden van zangers.	<ul style="list-style-type: none"> • Goed letten op klimaatsinvloeden zoals tocht en temperatuur. • Regelmatig stembandcontroles door een keel-, neus- en oorarts.
Overmatig geluid in de orkestbak of op het podium van orkesten.	<ul style="list-style-type: none"> • Andere opstelling van de musici. • Het aanbrengen van plexiglazen schermen • Periodiek gehooronderzoek. • Regelmatige voorlichting over geluid en gehoor. • Opstellen van een Plan van aanpak op basis van een RI&E, met periodieke geluidsmetingen tijdens repetitie en concerten. • Roulatie van zitplaats in het orkest. • Aanbrengen van hoogteverschillen tussen instrumentgroepen. • Vergroten podiumoppervlakte. • Stimuleren gebruik otoplastieken.
Niet-adequate inspeel- en repetitieruimtes voor musici o.a. door een slechte akoestiek.	-

7 Arbeidsmiddelen
(o.a. gereedschappen, machines)

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

8 Specifieke werkzaamheden (zoals laden, lossen, onderhoud, asbestsloop e.d.)

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

9 Persoonlijke beschermingsmiddelen en veiligheids- en gezondheidssignalering

Risicogroepen en effecten:

Tijdens grote theatervoorstellingen met veel **uitvoerenden** bestaat het gevaar van botsingen en valpartijen. Bovendien wordt er in toenemende mate gebruik gemaakt van hellende podia, waardoor er eerder **ongevallen en blessures** ontstaan.

Bij het **niet-uitvoerend personeel** (toneelknechten, belichters en technici) vinden veel kleine **(bijna) ongevallen** plaats, waarbij over het algemeen geen medische hulp wordt ingeroepen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
Grote theaterproducties op hellende podia.	Verbod op stunts en activiteiten in de buurt van de rand van het podium.

10 Werktijden, overwerk en werkdruk

Risicogroepen en effecten:

Uitvoeringen betekenen niet alleen voor de **uitvoerende artiesten** maar ook voor **technici en toneelassistenten** een grote werkdruk en navenante stress. Het begin van de voorstelling is een keiharde deadline. Er is sprake van piekbelasting in seizoenen met veel voorstellingen of festivals. De risico's lijken groter bij beginnende gezelschappen. Reizende gezelschappen hebben het zwaarder dan gezelschappen die niet of nauwelijks reizen.

Werkdruk wordt vaak als een gegeven gezien, waar weinig aan te doen is. Bij **balletdansers** wordt stress veroorzaakt door de onderlinge competitie, een relatief laag dagloon en het vele reizen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
Gebrekkige planning en spreiding van voorstellingen over het seizoen, en weinig zeggenschap en regelcapaciteit voor technici en assistenten.	<ul style="list-style-type: none"> • Invoeren van een Human Resource Management en het invoeren van functioneringsgesprekken voor iedereen. • Breder inzetbaar maken van personeel.
Onregelmatige en lange werktijden, gecombineerd met de privé-situatie.	Het zich houden aan de Arbeidstijdenwet en zorgen voor enkele vaste vrije dagdelen per week.
Onbekendheid van technici met de omstandigheden van een ontvangend theater.	Betere afstemming tussen toneelmeesters, ontwerpers, hoofd technische diensten en programmerende theaters.
Werkdruk en gebrek aan autonomie bij musici. Daarnaast gebrek aan sociale steun van de dirigent en/of collega's.	<ul style="list-style-type: none"> • Meer zeggenschap van werknemers over roosters, artistiek beleid en programmering. • De instrumentgroep verantwoordelijk maken voor de eigen seizoensindeling. • In de opleiding meer aandacht besteden aan het ontwikkelen van de geestelijke weerbaarheid. • Ouderenbeleid en outplacement. • Verbetering van de communicatie tussen directie en musici. • Aanstellen van een personeelsfunctionaris. • Openheid bevorderen ten aanzien van stress.
<ul style="list-style-type: none"> • Een slechte of ontbrekende trajectbegeleiding; • Ongezond stressgedrag, waaronder roken, geen rust nemen, zonder warming-up aan het werk gaan; • Een slechte planning van zowel het gehele theaterseizoen als het werkproces van de afzonderlijke producties; • Het ontbreken van een professionele werkhouding waardoor creatieprocessen, deadlines en dergelijke onbeheersbaar worden. 	<ul style="list-style-type: none"> • De arbocoördinator zou participant moeten worden van projectteams en vanuit die positie toe moeten zien op de planning en de begeleiding van het productieteam. • Een Arbo-arts zou uitgenodigd kunnen worden om met een diagnostische blik naar het creatieproces en de opvoeringen te kijken. • Als intermediair kan de coördinator actief het Arbobewustzijn vergroten en ervoor zorgen dat klachten van de werkvloer naar boven doorgegeven worden.

11 Agressie en geweld, seksuele intimidatie

Risicogroepen en effecten:

Geen informatie aangetroffen.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen

12 Overige: activiteiten ter verbetering in en door de branche

Risicogroepen en effecten:

In **1999** is door middel van de **Nota strategische uitgangspunten handhaving Arbeidstijdenwet** de handhavingstrategie ATW voor de jaren 2000-2004 vastgelegd. Deze houdt in, dat de bedrijfstakingcoördinatoren van de Arbeidsinspectie uit een 22-tal risicosectoren een selectie maken om in projecten bijzondere aandacht te besteden. Tot deze sectoren behoort o.a. de sector Podiumkunsten.

Op **29 juni 2000** werd de **Intentieverklaring arbeidsomstandigheden Podiumkunsten** getekend en op **5 oktober 2000** de **Intentieverklaring arbeidsomstandigheden Orkesten**. De belangrijkste punten in de eerste zijn fysieke belasting (tillen en RSI), werkdruk en schadelijk geluid.

Op **11 juni 2001** vond vervolgens in 's-Hertogenbosch het **seminar ArboPodium** plaats op initiatief van de Stichting ArboPodium. De thema's tijdens dit seminar waren: het Arbotraject, de positie en opleiding van Arbocoördinatoren, de Arbeidstijdenwet, de implementatie van arbobeleid, fysieke belasting, werkdruk, kunstzinnige risico's, samenwerkende werkgevers en verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid.'

In **november 2001** is er een subsidieregeling tot stand gekomen in de vorm van het **Omscholingsfonds Dansers**. Dit heeft tot doel dansers na hun danscarrière de kans te geven zich voor te bereiden op een nieuw maatschappelijk bestaan.

Risicofactoren en preventiemaatregelen:

Risicofactoren	Preventiemaatregelen
-	-

Bronnen:

1 Arbozorg en arbeidsorganisatie

- * **Lemmens, E.J.M. en Q.H.J.M. van Ojen**
Arbeidsrisico's in de podiumkunsten; nulmeting van de risicopopulatie en mogelijkheden en effecten van maatregelen ter reductie van arbeidsrisico's in de podiumkunsten.
Doetinchem, Elsevier Bedrijfsinformatie, 2001
(Arboconvenantreeks)
- * **Seminar ArboPodium; veiligheid, gezondheid en welzijn in de podiumkunsten: Het Verslag**
Amsterdam, Stichting ArboPodium, 2001.

2 Inrichting arbeidsplaatsen

- * **Rossol, M en D. Hinkamp**
Hazards in the theater.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)

3 Gevaarlijke stoffen

- * **Rossol, M en D. Hinkamp**
Hazards in the theater.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)

4 Biologische agentia

-

5 Fysieke belasting

- * **Rossol, M en D. Hinkamp**
Hazards in the theater.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)
- * **Garrick, J.G. en S.L. Lewis**
Career hazards for the dancer.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)

- * **Hoppmann, R.A.**
Instrumental musicians' hazards.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)
- * **Lemmens, E.J.M. en Q.H.J.M. van Ojen**
Arbeidsrisico's in de podiumkunsten; nulmeting van de risicopopulatie en mogelijkheden en effecten van maatregelen ter reductie van arbeidsrisico's in de podiumkunsten.
Doetinchem, Elsevier Bedrijfsinformatie, 2001
(Arboconvenantreeks)
- * **Wolters, F.**
C'est le ton qui fait la musique; werkdruk en werkbeleving bij orkestmusici.
Amsterdam, FNV Kiem, 1999
- * **Seminar ArboPodium; veiligheid, gezondheid en welzijn in de podiumkunsten: Het Verslag**
Amsterdam, Stichting ArboPodium, 2001

6 Fysische factoren

- * **Lemmens, E.J.M. en Q.H.J.M. van Ojen**
Arbeidsrisico's in de podiumkunsten; nulmeting van de risicopopulatie en mogelijkheden en effecten van maatregelen ter reductie van arbeidsrisico's in de podiumkunsten.
Doetinchem, Elsevier Bedrijfsinformatie, 2001
(Arboconvenantreeks)
- * **Oeij, T.S.**
Gehoorderzoek bij musici van het Rotterdams Philharmonisch Orkest.
Amsterdam, Netherlands School of Occupational Health (NSOH), 2000.

7 Arbeidsmiddelen

8 Specifieke werkzaamheden

-

9 Persoonlijke beschermingsmiddelen en veiligheids- en gezondheidssignalering

- * **Rossol, M en D. Hinkamp**
Hazards in the theater.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)

10 Werktijden, overwerk en werkdruk

- * **Rossol, M en D. Hinkamp**
Hazards in the theater.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)
- * **Garrick, J.G. en S.L. Lewis**
Career hazards for the dancer.
In: Duvall, K. en D. Hinkamp
Health hazards in the arts.
Philadelphia, Hanley & Belfus, 2001
(Occupational medicine: state of the art reviews 16/4)
- * **Lemmens, E.J.M. en Q.H.J.M. van Ojen**
Arbeidsrisico's in de podiumkunsten; nulmeting van de risicopopulatie en mogelijkheden en effecten van maatregelen ter reductie van arbeidsrisico's in de podiumkunsten.
Doetinchem, Elsevier Bedrijfsinformatie, 2001
(Arboconvenantreeks)
- * **Wolters, F.**
C'est le ton qui fait la musique; werkdruk en werkbeleving bij orkestmusici.
Amsterdam, FNV Kiem, 1999
- * **Seminar ArboPodium; veiligheid, gezondheid en welzijn in de podiumkunsten: Het Verslag**
Amsterdam, Stichting ArboPodium, 2001

11 Agressie en geweld, sexuele intimidatie

12 Overige: activiteiten ter verbetering in en door de branche

- * **Jaarplan 2002 Arbeidsinspectie**
Den Haag, Arbeidsinspectie, 2002

Literatuur verwerkt t/m maart 2002